

Τα "Φόβια" του 1912 στο Λεκανοπέδιο της Καλλονής

"Αν ὁ Ἑλληνικὸς Στρατὸς ἀμέσως ἐτρέπετο εἰς καταδίωξιν τοῦ ἀσυντάκτως καὶ ἀτάκτως καὶ μέ τελείως χαμένον τό ἠθικόν του καὶ κακὴν κακῶς ὑποχωροῦντος Τουρκικοῦ Στρατοῦ, θά ἔληγεν ἕκτοτε ἐκεῖνη ἡ κατάστασις κατὰ τὴν ὁποίαν ἐπὶ μῆνα καὶ πλέον ἡ ἡμίσεια σχεδόν Λέσβος ἦτο Ἑλληνική, ἡ δέ ἑτέρα ἡμίσεια Τουρκική· καὶ δέν θά συνέβαιναν βεβαίως τὰ ὅσα συνέβησαν κατόπιν διότι οὔτε θά ἐθρηνοῦμεν τόσα θύματα ἐν γένει, οὔτε ὁ ἐμπρησμός τῆς Πέτρας θά ἐλάμβανε χώραν, οὔδὲ ἡ δῆωσις τοῦ Μεσοτόπου".

Το παραπάνω απόσπασμα του κειμένου του Καλλονιάτη ιατροῦ Ορέστη Κυπριανού, δημοσιευμένο στο "Πανελλήνιον Ημερολόγιον Λέσβου 1914", αναφέρεται στην επί ένα μήνα καθυστέρηση της απελευθέρωσης της κεντρο-βορειο-δυτικής Λέσβου. Ο Ορέστης Κυπριανός (1877-1943), γιος τού κατά το 1912 Προηγούμενου της Μονῆς Λειμώνος και εξ Υψηλομετώπου Κλεάνθη Κυπριανού, σπούδασε στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, ήταν εθελοντής στον πόλεμο του 1897, καταδικάστηκε σε θάνατο από τους Τούρκους ως στασιαστής αλλά αμνηστεύθηκε. Διετέλεσε μέλος στην Εθνοσυνέλευση των Πατριαρχείων, Δήμαρχος Αχερώνης το 1913, βουλευτής Ελληνικής Βουλῆς το 1920 και '23 με το κόμμα των Φιλελευθέρων, γερουσιαστής το 1929 και αντιπρόεδρος της Γερουσίας το 1934.

Σημειώνω ότι το βράδυ της απελευθέρωσης της πρωτεύουσας Μυτιλήνης, Πέμπτη 8-11-1912, όταν ο Παύλος Κουντουριώτης αναχώρησε με το θρυλικό "Αβέρωφ" και το μεγαλύτερο τμήμα του στόλου για την απελευθέρωση και της Χίου, δυστυχώς οι διοικητές των Ελληνικών δυνάμεων που αποβιβάστηκαν με 1600 άνδρες, δηλαδή ο υποπλοίαρχος Κωνσταντίνος Μελάς που διορίστηκε στρατιωτικός Διοικητής της νήσου και ο ταγματάρχης Αλέξανδρος Μανουσάκης που είχε μεγαλύτερο βαθμό, άρχισαν την φιλονικία μεταξύ τους για το ποιος από τους δυο θα έχει τον πρώτο λόγο στη διοίκηση τῆς κατὰ το μεγαλύτερο ποσοστό τουρκοκρατούμενης Λέσβου.

Έτσι καθυστέρησαν αδικαιολόγητα να δώσουν τη μάχη με τις δυνάμεις του Τούρκου Φρουράρχου Αμπντούλ Γκανή Μπέη που ανενόχλητος αναχώρησε από τη Μυτιλήνη με μόλις 400 στρατιώτες, οχυρώθηκε στον Κλαπάδο, συγκέντρωσε δυνάμεις Τούρκων εθελοντών, φθάνοντας να διαθέτει το μέγιστο 2000 άνδρες, ήλεγχε και τρομοκρατούσε την κεντρο-βορειο-δυτική Λέσβο με προεξάρχοντα τον φανατικό Κούρδο μουσουλμάνο, τον ανθυπολοχαγό της Χωροφυλακῆς Καλλονῆς Κεμάλ Αγά, ο οποίος σε κάθε χωριό που πήγαινε τότε απαιτούσε 100 χρυσές λίρες για να μη το κάψει.

Ο Γκανή Μπέης δήλωνε παραπειστικά και πονηρά ότι θα πολεμήσει για την τιμή των όπλων ενώ υπακούοντας στις οδηγίες της Κωνσταντινουπόλεως περιέμενε την έξοδο του Τουρκικού στόλου για την ανακατάληψη της πρωτεύουσας.

Στην εργασία μου για τα "Φόβια" του 1912, δηλαδή την περίοδο του ενάμιση μήνα από την

απελευθέρωση της πρωτεύουσας Μυτιλήνης στις 8 Νοεμβρίου μέχρι την απελευθέρωση της Ανεμώτιας στις 26 Δεκεμβρίου 1912, που ο λαός σοφά ονόμασε "Φόβια", κατέγραφα 211 συνολικά αντάρτες και πολίτες (65 Έλληνες και 146 Τούρκους) που έπεσαν: α) στη μάχη του Κλαπάδου β) στις επιχειρήσεις της Ελληνικής Εμπροσθοφυλακής στους Λάμπου Μύλους, στη Φεράνα και στο Καντρί Αγίας Παρασκευής καθώς και στη Φίλια γ) σε μάχες μεταξύ Ελλήνων και Τούρκων ανταρτών στην Πλάτη-Δεσπότη Αγίας Παρασκευής, στη Λάρσο, στη Χλιά Βρύση των Λάμπου Μύλων και στο Μπαλτζίκι δ) σε μάχες Τούρκων στρατιωτών και Τούρκων ανταρτών με Έλληνες αντάρτες στο Μεσότοπο, στο Μαλιόντα και στην Άγρα ε) σε επιθέσεις αποσπασμάτων Τούρκικου στρατού στα χωριά Μανταμάδος, Ερεσός, Πέτρα και Σκαμιά και στ) σε συμπλοκή Ελλήνων στρατιωτών με Τούρκους αντάρτες Βασιβουζούκους στα Παππιανά.

Στη μάχη του Κλαπάδου έπεσαν 219 στρατιωτικοί (19 Έλληνες και 200 Τούρκοι) οι οποίοι προστιθέμενοι στους 211 πεσόντες πολίτες κατά τα Φόβια φθάνουν στους 430 νεκρούς (84 Έλληνες και 346 Τούρκους).

Υποστηρίζω ότι είναι καιρός μετά από εκατό χρόνια να συμπληρωθεί η στήλη του Ηρώου στο Τυραννίδι με τα ονοματεπώνυμα ή όσα στοιχεία διασώζονται για τους επί πλέον πολίτες, ενόπλους ή αόπλους Έλληνες, που έπεσαν στην Λέσβο κατά τα Φόβια, ώστε να είναι πληρέστερος ο κατάλογος των 84 Ελλήνων πεσόντων (19 στρατιωτικών και 65 πολιτών).

Στο Λεκανοπέδιο Καλλονής έπεσαν 34 άοπλοι ή ένοπλοι πολίτες (15 Έλληνες και 19 Τούρκοι) για τους οποίους στις παραπομπές που ακολουθούν παραθέτω δημοσιευμένες μαρτυρίες σε εφημερίδες, περιοδικά και βιβλία και στον επισυναπτόμενο πίνακα καταγράφονται στοιχεία για τον καθένα πολίτη ή αντάρτη: τόπος καταγωγής, εθνικότητα, σχετικές μαρτυρίες, βιβλιογραφία, τόπος και ημερομηνία θανάτου καθώς και όσα ονοματεπώνυμα συνέλεξα, ελπίζοντας ότι ο πίνακας είναι δυνατόν να συμπληρωθεί από πληροφορίες και πηγές αναγνωστών και μελλοντικών ερευνητών.

Πίνακας 34 πεσόντων αόπλων ή ενόπλων πολιτών (15 Ελλήνων και 19 Τούρκων) στο Λεκανοπέδιο Καλλονής κατά τα Φόβια του 1912

α/α	Ονοματεπώνυμο	Εθνικότητα	Τόπος θανάτου	Καταγωγή	Μαρτυρία-Βιβλιογραφία	Ημέρα θανάτου
1	(πολίτης-διαβάτης)	Ελλην.	Μέσσα	Αγ. Παρασκευή	εφ. "Σάλπιγξ", 17-11-1912, στ. Επιτόπια	16-11-1912
2	Νικ. Κλεφτοβασίλης (βοσκός)	Ελλην.	Παρθένης	Δάφια	εφ. "Λαϊκός Αγών", 20-11-1912, σ. 2	19-11-1912
3	(πολίτης)	Ελλην.	Παρθένης	Φίλια	εφ. "Λαϊκός Αγών", 20-11-1912, σ. 2	19-11-1912
4	(πολίτης)	Ελλην.	Παρθένης	Δάφια	εφ. "Λαϊκός Αγών", 20-11-1912, σ. 2	19-11-1912
5-7	(τρεις πολίτες)	Ελλην.	Κάμπος Καλλονής	Λέσβος	Ρ. Παπαδέλλης, "Αιολ. Χρονικά", 2012 σ. 190	1-12-1912
8-10	(αρχετοί αντάρτες)	Τουρκ.	Πλάτη Δεσπότη	Β.Δ. Λέσβος	Εφ. "Σάλπιγξ", 6-12-1912 σ. 1,	4-12-1912
11	Παρ. Δ. Πατσάς	Ελλην.	μάχη	Αγ.	Στρ. Κράλλης, "Αγ.	4-12-

	(αντ. εμπρ/φυλ.)		Καντρί	Παρασκευή	Παρασκευή", 1963, σ. 27	1912
12	Δημ. Αλάνης (αντ. εμπρ/φυλ.)	Ελλην.	μάχη Καντρί	Αγ. Παρασκευή	Στρ. Κράλλης, "Αγ. Παρασκευή", 1963, σ. 27	4-12- 1912
13	(κατάσκοπος Τούρκων)	Ελλην.	πρόποδες Παρθένη	Λέσβος	Α. Στρατηγόπουλος, "Εις Λέσβον εκστρατεία", 1914, σ. 99	4-12- 1912
14	(ανήλικος- αραπάκι)	Τουρκ.	Σουμούρια	Σουμούρια	Γ. Καραμάνος, "Αιολ. Γράμματα", 1973, σ. 469	4-12- 1912
15	(πολίτης- κτίστης)	Τουρκ.	Σουμούρια	Σουμούρια	Γ. Καραμάνος, "Αιολ. Γράμματα", 1973, σ. 469	4-12- 1912
16	(πολίτης)	Τουρκ.	Σουμούρια	Σουμούρια	Γ. Καραμάνος, "Αιολ. Γράμματα", 1973, σ. 469	4-12- 1912
17	(πολίτης- Αρβανίτης)	Τουρκ.	Σουμούρια	Σουμούρια	Γ. Καραμάνος, "Αιολ. Γράμματα", 1973, σ. 469	4-12- 1912
18	(πολίτης- βουσκός)	Τουρκ.	Δάφια	Δάφια	π.-Γιώργης Ράλλης, "Απομνημονεύματα", 2001, σ. 41	4-12- 1912
19	αντάρτης μάχης Κλαπάδου)	Ελλην.	μάχη Κλαπάδου	Λέσβος	περ. Μυτιλ. "Χαραυγή", τ. Δ, αρ. 53-54, 12 ^{ος} 1912	5-12- 1912
20	(χότζας Αργιανών)	Τουρκ.	Αργιανά	Αργιανά	εφ. "Λαϊκός Αγών", 6-12-1912, σελ. 2	5-12- 1912
21	πεθερός του Μεμέτ Πεσεντζή (πολ.)	Τουρκ.	Αργιανά	Αργιανά	εφ. "Λαϊκός Αγών", 6-12-1912, σελ. 2	5-12- 1912
22	Χαμιζά (πολίτης)	Τουρκ.	Αργιανά	Αργιανά	Γ. Παναζής, "Καλλονιάτικα", τ. 13, 1981, σ. 4	5-12- 1912
23	Βερεσέγ (πολίτης)	Τουρκ.	Αργιανά	Αργιανά	Γ. Παναζής, "Καλλονιάτικα", τ. 13, 1981, σ. 4	5-12- 1912
24	Καμιμένος Νεόφυτος (καλόγερος)	Ελλην.	Μονή Λεμιώνος	Παράκοιλα	Μ. Καλλοναίος, "Σκίτσα Καλλονής", 1927, σ. 15	7-12- 1912
25	(χότζας Δαφίων)	Τουρκ.	Δάφια	Δάφια	Μ. Καλλοναίος, "Σκίτσα Καλλονής", 1927, σ. 15	7-12- 1912
26	(αστυνομικός- Τσερκέζος)	Τουρκ.	Δάφια	Δάφια	Μ. Καλλοναίος, "Σκίτσα Καλλονής", 1927, σ. 15	12 ^{ος} 1912
27	Μπεκήρ Αγάς (πολίτης)	Τουρκ.	Δάφια	Δάφια	Μ. Καλλοναίος, "Σκίτσα Καλλονής", 1927, σ. 15	12 ^{ος} 1912
28	(πολίτης-Μπέης)	Τουρκ.	Δάφια	Δάφια	Μ. Καλλοναίος, "Σκίτσα Καλλονής", 1927, σ. 15	12 ^{ος} 1912
29	Δημ. Καμπάς (αντ. μάχης Κλαπάδου)	Ελλην.	Αγία Άννα Καλλονής	Πλωμάρι	εφ. "Λαϊκός Αγών", 13-12-1912, σ. 2	11-12- 1912
30- 31	(δύο ναύται- φρουροί)	Ελλην.	Παππιανά		εφ. "Λαϊκός Αγών", 18-12-1912, σ. 2	15-12- 1912
32- 34	(μερικοί πολίτες)	Τουρκ.	Παππιανά	Β.Δ. Λέσβος	εφ. "Λαϊκός Αγών", 18-12-1912, σ. 2	15-12- 1912

Παραπομπές για τους 34 αόπλους ή ενόπλους πολίτες (15 Έλληνες και 19 Τούρκους) πεσόντες στο Δεκανοπέδιο Καλλονής κατά αύξοντα αριθμό του πίνακα

1.- Η εφημερίδα "Σάλπιγξ" της Μυτιλήνης, στη στήλη "Επιτόπια" στο φύλλο της 17ης Νοεμβρίου 1912 δημοσιεύει την παρακάτω είδηση: "ΕΙΣ ΤΑ ΜΕΣΑ. Άξιόπιστοι συμπατριῶται ἐλθόντες ἐκ Καλλονῆς βεβαιοῦσιν ὅτι τό εἰς Μέσα φρουροῦν τουρκικόν ἀπόσπασμα ἐφόνησεν **ὁμογενῆ διαβάτην** καί ὅτι ἀξιωματικός Τουρκος διελθών ἐκεῖθεν ἀφοῦ ἐπέπληξε τούς δράστας τοῦ φόνου ὑποδείξας ὅτι τοιαύτη διαγωγή δύναται νά προκαλέσῃ ἀντίποινα σοβαρά, ἀπέστειλε τό ἀπόσπασμα εἰς τό ἐν Κλαπάδω στρατόπεδον, ἀπελευθερώσας τήν κεντρικήν ἐκείνην ἄρτηρίαν".

2.- Η εφημερίδα "Λαϊκός Αγών" της Μυτιλήνης γράφει στις 20-11-1912: "Οὔτως ἐν Καλλονῇ ὑπάρχει ἀλγινή τρομοκρατία. Μέ τόν σκαιότερον καί βιαιότερον τρόπον εἰσπράττουσι τούς καθυστερουμένους φόρους. Εἰς τά πέριξ ὑψώματα ἀπειλητικῶς εὐρίσκεται κατεσκευασμένος τουρκικός στρατός ὡς ἀπαίσιος ἐφιάλτης, ὡς σπάθη Δαμοκλέους. Προχθές ὀλίγον ἀνωτέρω τοῦ χωρίου Δάφια συνελήφθη καί μετεφέρθη εἰς τό (σ. σ. Τουρκικόν) στρατόπεδον ἕνας νέος ποιμῆν **Νικ. Κλεφτοβασίλης** ὁ ὁποῖος ὑπεβλήθη εἰς φοβερὰ βασανιστήρια καί ἐπι τέλους εὔρεν οἰκτρὸν θάνατον ἀπό δολοφόνους Τουρκους στρατιώτας διότι ἐτόλμησε νά διαμαρτυρηθῆ διὰ τήν ὑπ' αὐτῶν διαρπαγὴν τοῦ ποιμνίου του. Τόν ἔδεσαν τόν δυστυχή ἐπὶ δένδρον καί ἐπυροβόλησαν κατ' αὐτοῦ μέ Μάουζερ. Ἐπειδὴ δέ ἀμέσως δέν ἐξέπνευσε ἐπλησίασαν καί μέ τάς ξιφολόγχας των ἀπετελείωσαν τό θῦμα τῶν ἀγρίων ἐνστίκτων των".

3-4.- Ο "Λαϊκός Αγών" γράφει στις 20-11-1912 σελ. 2: "Ἐν Συκαμιᾷ οἱ Τουρκοὶ ἀφώπλισαν τούς κατοίκους, ἀφ οὗ τούς ἐξυλοφόρτωσαν δεόντως. Εἰσπράττουν βία φόρους καθυστερουμένους ἀπό τῆς ἐποχῆς τοῦ Χαμίτ, συνέλαβον δέ καί 4 φυγοστράτους οὓς ἀπέστειλαν εἰς τό ἀρχηγεῖον. Τά αὐτά συμβαίνουν καί εἰς Μανδαμάδον, Ὑψηλομέτωπον, Κάπην, Κλειοῦ, Γέλοια κλπ. Τρομοκρατία ἀληθής. **Ἐξωθι τῆς Φίλιας καί Δαφνίου εὐρέθησαν δύο σώματα χριστιανῶν ἠκρωτηριασμένα τό ἐν ἀκέφαλον**".

5-7.- Ο Ραφαήλ Παπαδελλης, ("Αἰολικά Χρονικά", τ. ΙΔ', 2012, σ. 190) γράφει ὅτι στην αναφορά του Απ. Σημαντήρη προς τον Πρόξενο της Γαλλίας στην Σμύρνη, στις 1-12-1912 σημειώνεται: "Σήμερα, γίνεται λόγος για **3 με 4 φόνους** που διαπράχθηκαν ἀπό Τούρκους κοντά στην Καλλονή".

8-10.- Η "Σάλπιγξ", στις 6-12-1912 δημοσιεύει: "Συμπλοκή ἀνταρτῶν. Ἐγνώσθη ἀσφαλῶς ὅτι παρὰ τήν θέσιν Πλάτη-Δεσπότη τῆς Ἁγ. Παρασκευῆς, Ἑλληνες ἀντάρται ἤλθον εἰς σύγκρουσιν μετὰ Τουρκων χωροφυλάκων. Κατά τήν συμπλοκήν ταύτην ἐφονεύθησαν **ἀρκετοὶ ἐκ τῶν Τούρκων** τραπέντες ἐν τέλει εἰς φυγὴν. Ἐκ τῶν ἡμετέρων

έτραυματίσθη ό έξ Άγιάσσου νέος Παντελής Φιλέλης μετενεχθείς πρός νοσηλείαν είς τό χωρίον του'.

11-12.- Ο ιατρός Στρατής Κράλης, το 1963, στο βιβλίο του "Αγία Παρασκευή Λέσβου" (σελ. 27) καταγράφει: "Είς τόν άπελευθερωτικόν άγώνα τής Λέσβου τοϋ 1912, έλαβον μέρος και περί τούς 30-40 Λέσβιοι άντάρτες οί όποιοι είς τήν περιφέρειαν Αγ. Παρασκευής άπώλεσαν και δύο μέλη τους. Οϋτω στήν άγροτική περιφέρεια τής Αγ. Παρασκευής "Καντρι" και άκριβώς στή θέση "Καφενεδέλλι" κατά τίς μέρες τοϋ άπελευθερωτικού άγώνος τής Λέσβου, έφθασαν 30-40 περίπου άντάρτες, μεταξύ τών όποίων ήταν 1) ό Εϋστρ. Κ. Παντελής άρχηγός τής όμάδος, 2) Παρ. Δ. Πατσάς, 3) Δημ. Άλάνης, 4) Παν. Γ. Σοφός, 5) Άνέστης Τσολάκης, 6) Γ. Άρχοντίσης, 7) Σοφοκλής Σβιντερίκος, 8) Ηρακλής Κοδατέλλης, 9) Εϋσ. Κλούρας και 10) Ε. Π. Ταλιάνης δημοδιδάσκαλος. Οϋτοι μπήκαν μέσα στο Καφενεδέλλι για να παρασκευάσουν τό συσσίτιό τους. Όταν όμως για μία στιγμή βγήκαν έξω δυό άπ' αυτούς, οί **Παρ. Δ. Πατσάς και Δημ. Άλάνης**, για νά ίδούν μήπως άπ' τό δρόμο ή άλλο σημείο έρχεται Τουρκικός στρατός, δέχονται τά όμαδικά πυρά όλοκλήρου σχεδόν λόχου Τουρκικού στρατοϋ, πού είχε λάβει θέσεις στό έπάνω τοϋ Καφενεδέλλι εύρισκόμενο ύψωμα. Ως ήταν έπόμενο και οί δυό αυτοί άντάρτες έπесαν νεκροί, άφού ύστερα από λίγο άποτελειώθηκαν άπ' τίς ξιφολόγχες τών Τούρκων στρατιωτών.

13.- Ο Καλαματιανός Αναστάσιος Στρατηγόπουλος, που πολέμησε στον Κλαπάδο ως δεκανεύς, γράφει στο βιβλίο του: "Είς Λέσβον έκστρατεία, έφιάλται και όνειρα, 1912-1913", Καλάμαι 1914, σελ. 98-99: "Κατεσκηνώσαμεν είς μικρόν χλοερόν πλάτωμα. Μεταξύ τών προπόδων τοϋ όρους και τών τελευταίων οικίσκων τής κωμοπόλεως (σ. σ. Άχερώνης). Τό Πυροβολικόν άνήλθεν επί τών ύψωμάτων... Η νύξ δέν διήλθε καθόλου ήσυχος: Συνελήφθη παρά τών προφυλακών όμάς κατασκοπών ένδεδυμένων γυναικεία. Μεταξύ αυτών και **είς Έλλην**, τίς οΐδε πώς καταντήσας οϋτω, άν έκ ξένης ή προσωπικής ανάγκης· πάντως όμως έκ ψυχικής οϋτιδανότητος. Όταν ώδηγήθη πρό τών Άξιωματικών:

-Σάς μισώ, είπεν άγρίως και έπτυσεν.

Τό πρόσωπόν του διηυλακώθη διά μαστιγώσεως, ή δέ τύχη του έννοείται εύκόλως..."

14-17.- Ο Γεώργιος Καραμάνος, γράφει στα "Αιολικά Γράμματα" (τόμος Γ' , 1973, σ. 469) ότι στις 3-12-1912, φοιτητής τότε της Ιατρικής, συστράτευσε στη Βρίσα ομάδα 10 εθελοντών χωριανών του και ξεκίνησαν με κυνηγετικά ρούχα και γκράδες, κρυφά από τους γονείς τους, για να πολεμήσουν στον Κλαπάδο. Το βράδυ έφθασαν στην Καλλονή, εντάχθηκαν σε σώμα ανταρτών, κοιμήθηκαν στο σχολείο όπου συνάντησαν τους γνωστούς τους εθελοντές Μίλτο Κουντουρά, Χρϋσανθο Μολίνο και τον γιατρό Μανώλα. Το επόμενο πρωί και πριν ανατεθεί στην ενδεκαμελή ομάδα να φυλάξει στη γραμμή Σκουτάρου-Πέτρας την έξοδο των Τούρκων από τον Κλαπάδο, επιχείρησαν μια διερευνητική βόλτα και όπως γράφει βρέθηκαν: "Σ' ένα μικρό χωριουδάκι δίπλα στή Καλλονή βορεινά, στά Σουμούρια, καθαρότατα Τουρκικό. Σπάνια στή ζωή μου, ίσως ποτέ, νά μή αισθάνθηκα, τόση λύπη,

ἀηδία καί θυμό ἀφάνταστο. **Ένας γέρος Τούρκος σκοτωμένος**, πιά πέρα ένα ἀραπάκι 8-10 χρόνων, παρέκει ένας άλλος Τούρκος, ένας ἀρβανίτης. Τόν ἤξερα. Χτίστης καί οἱ ὑπ' ἐμέ σ' ένα ἀπ' τά ἐγκαταλελειμμένα καί ρημαγμένα σπίτια προσπαθοῦσαν νά ἀνοίξουν μιὰ κασέλλα μεγάλη χωριάτικη πού δέν ἀνοιγε εὐκόλα. Ἐπί τέλους τά κατάφεραν καί βγήκε ἀπό μέσα... ένας Τούρκος. Ποτέ στή ζωή μου δέν εἶδα τόσο φόβο ζωγραφισμένο σέ πρόσωπο ἀνθρώπου. Εἶχε δεῖ τά προηγούμενα. Οἱ δικοί μου ἐτοιμαζόταν. Φρένιασα. "Μή τόν ἀγγίξει κανείς, τούς λέγω, γιατί θά τοῦ κόψω τό χέρι". Πῆρα τόν Τούρκο ἀπό τό χέρι, τόν ἔβγαλα ἀπό τό σπίτι καί τό χωριουδάκι καί δείχνοντας κατά τόν Κλαπάδο τοῦ λέγω:

-Τράβα κι ὁ Ἀλλάχ νά σέ φυλάξει, ἀφοῦ ὁ Σαβαώθ δέν φύλαξε τούς ἄλλους".

18.- Ο παπα-Γιώργης-Ράλλης, στο βιβλίο του (Τα απομνημονεύματα της ζωής μου, ἔκδοση Συλλόγου Καλλονιατῶν Αθήνας, 2001, σ. 41) αναφέρει ὅτι στις 4-12-1912: "βλέπουμε δύο ρασοφόρους αρματωμένους σαν αστακούς, με τα φυσέκια σταυρωτά στο στήθος, με ὄπλο γκρα στο χέρι, με ένα ἄσπρο σταυρό στο καλυμμαύχι τους. Πίσω τους, καμιὰ πενηνταριά ἴσως και περισσότεροι ἀντάρτες ἀπό διάφορα μέρη του νησιού, αρματωμένοι κι αυτοί, βιαστικοί, ἀκολουθοῦσαν. Ἐτρεξαν πρώτοι στα Δάφια, να λεηλατήσουν, να κάνουν πλιάτσικα και ὕστερα να πάνε να πολεμήσουν. Μαζί τους και ένας βουβός ἀντάρτης κι αὐτός με μια κουτσκούδα. Αὐτός βρήκε, μπαίνοντας στα Δάφια, τον καλό ἐκεῖνο **Τούρκο τσομπάνη**, που με ἔφερε το ἀρνέλι και στις παρακλήσεις και ικεσίες του, μη ἀκούοντας ο βουβός Ἀγιασώτης, του δίνει μια με την κουτσκούδα στο κεφάλι και τον ἀποτελείωσε... Μετά ἀπ' το σῶμα των ἀνταρτῶν περνούσε κάτω ἀπ' τα παράθυρά μας το πυροβολικό. Φορτωμένα τα κανόνια πάνω στα μουλάρια. Στο πρώτο μουλάρι πάνω στο σαμάρι εἶχαν ένα πετεινό που στεκόταν ὀρθιος, χωρίς να εἶναι δεμένος".

19.- Το δεκαπενθήμερο περιοδικό "Χαραυγή" της Μυτιλήνης (Ἔτος Γ' Τομ. Δ' αρ. 53-54. 15-31 Δεκεμβρίου 1912) στη στήλη "Ἡμερολόγιον Γεγονότα καί Ἐπεισόδια" δημοσιεύει: "Τετάρτη, 5 Δεκεμβρίου. Ἡμέτεροι ἀντάρται κατέχοντες τά ὑψώματα τοῦ Ντερέ ἐκτεινομένου ἀριστερά τῆς Μονῆς Λειμῶνος ἀντήλλαξαν πῦρ μέ τόν ἐχθρόν κατέχοντα ὑψηλοτέρας ἀπέναντι θέσεις. Ἐλαβε μέρος καί τμήμα στρατοῦ μας. Τό πῦρ διήρκεσε μέχρι τῆς νυκτός. Ἐφονεύθη ένας ἀντάρτης καί 2 στρατιῶται ἐπληγώθησαν. Αἱ ἀπώλειαι τῶν Τούρκων μεγάλαι".

19.- Ο Αριστείδης Καλάογαλης, στο βιβλίο του "Ἐλευθέρια Λέσβου 1912-2012" (Μυτιλήνη 2012, σ. 62-63) παραθέτει δημοσίευμα της Εφημερίδας "Λέσβος" στις 7-12-1912 σύμφωνα με το οποίο: "Ψες- 5 Δεκεμβρίου- περί ὥραν 3 1/2 μ.μ. Ἡμέτεροι ἀντάρται, κατέχοντες τα ὑψώματα του Ντερέ ο οποίος ἐκτείνεται ἀριστερά γυναικειάς μονῆς, ἀντήλλαξαν πυρ ἐπί δυόμιση περίπου ὥρας μετά του ἐχθροῦ κατέχοντος ὑψηλοτέρας ἀπέναντι θέσεις. Ἐλαβε μέρος και τμήμα ημετέρου στρατοῦ. Το πυρ ἔπαυσεν ἔνεκα της νυκτός. Εἰς το προχείρως ἐγκατασταθέν εἰς Αχυρώνα νοσοκομεῖον ὑπό την διεύθυνσιν του ἀπεσταλμένου του αὐτοῦ νοσοκομεῖου χειρουργοῦ κ. Μανῶλα, συνοδευομένου ἀπό τους κ.

κ. Παπαλάμπρον και Μαμάκον ως βοηθούς μετεφέρθησαν δύο στρατιώται των οποίων ο εις έχει το αριστερόν βραχίονα διαπερασμένον. Ο έτερος είναι βαρέως πληγωμένος με ολίγας ελπίδας ζωής. Επίσης μετέφεραν **και έναν αντάρτην νεκρόν**".

20-21.- Ο "Λαϊκός Αγών" στις 6-12-1912, στη σελίδα 2, γράφει: *Είς τά Άργιανά μόνον ένας Χότζας και ό πενθερός του Μεμέτ Πισιντζής* έμειναν και ήμύνοντο από του παραθύρου πυροβολούντες κατά του στρατού άνευ έννοεΐται άποτελέσματος έλαβον όμως τά επίχειρα τής κακίας των.

21-22-23.- Ο Γιώργος Πανταζής, κατέγραψε το Δεκέμβριο του 1981 στο περιοδικό «Καλλονιάτικα» (τεύχος 13, σ. 4) τη μαρτυρία του Νίκου Γκαγκανέλλη: *"Τήν έπαύριον (στις 5-12-1912) ήρχισεν ή μάχη. Άτακτοι Ρωμιόί από διάφορα χωριά του νησιού, έφθασαν στην Καλλονή, και έλεηλάτουν τά τούρκικα σπίτια. Έκαψαν τό Τζουμαϊλή, τήν τωρινή Άρίσβη, τά Σουμούρια και τ' Αργιανά, πού ήταν τουρκοχώρια, φονεύσαντες και μερικούς Τούρκους, μεταξύ των όποίων ήτο ό Χαμζά, πεθερός του Μεμέτ Πεσεντζή και ένας όνόματι Βερεσέγ"*.

24-28.- Ο Μιχαήλ Καλλοναίος-Καρέκος, στο βιβλίο του "Σκίτσα της Καλλονής" το 1927 γράφει: *"Τό γιοφύρι των Δαφίων βάφηκε μέ τό αίμα ενός χόντζα κι' ένας καλόγερος τής Μονής του Λειμώνος έπεσε θύμα έχθρικης σφαίρας. Είς τά πρόσωπα των δύο αυτών άντιθέτων λειτουργών του Θεού και του Άλλάχ, ή μιá θρησκεία εκδικείται τήν άλλην θανασίμως"*. (σ. 17)

Ένας: *"Άλλος τρομερός άστυνομικός Τσερκέζος, έπεσε θύμα άντάρτη Έλληνος"*. (σ. 16)

Ακόμα: *"Ένας Μπέης, Μπεκήρ άγās όνόματι"*, τρώμαξε από μια επίθεση του Καλλονιάτη Μπουγάμαλη με αποτέλεσμα να χάσει την ομιλία του και μετά 3 μέρες να πεθάνει. (σ. 15)

Επίσης: *"Ο Μπουγάμαλης κατέσφαξε τόν Μπέην, ό όποιος ήταν τό φόβητρον τής περιοχής Καλλονής και άφου τόν έθαψε στο χωράφι του, ώργωσε επάνω του τό χώμα"*. (σελ.15)

28.- Ο Στρατής Μισγίρης, στο βιβλίο του "Αντιποίηση Αρχής" Καλλονή 1981, περιγράφει λεπτομερειακά στο ομώνυμο εξαιρετικό συγκλονιστικό αφήγημά του, την αναφορά του Καλλοναίου για τη **σφαγή του παραπάνω μνημονευόμενου Τούρκου** από τον Μπουγάμαλη, αποδίδοντας την αιτία της στο βιασμό της εξηντάχρονης μακρινής εξαδέλφης του Μπουγάμαλη Αμερσώς από τον Μπέη, ο οποίος δεν αρκέστηκε στην μακρόχρονη ερωτική σχέση που είχε με τις δύο κόρες της. Για το όνομα του Μπουγάμαλη, ο Στρατής Μισγίρης σημειώνει: *"Ήταν γερός ο Μαλλής. Αλύγιστος στη δουλειά. Κι ας είχε πιάσει τα πενήντα. Μεγαλόσωμος και χειροδύναμος. Το σβέρκο του χοντρό, σαν το λαιμό του βοδιού,*

του αρσενικού βοδιού, του μπουγά, καθώς τον λένε στο Νησί. Γι αυτό οι χωριανοί τού είχαν κολλήσει το παρατσούκλι Μπουγάμαλλης."

29-Ο "Λαϊκός Αγών" δημοσίευσε στις 13-12-1912, στη 2^η σελίδα, το παρακάτω κείμενο: **"ΔΗΜ. ΕΥΣΤ. ΚΑΜΠΑΣ.** Μετά μεγάλης λύπης ἀγγέλλομεν τόν ἄδικον θάνατον τοῦ καλλίστου ἐκ Πλωμαρίου νέου Δημ. Καμπᾶ ἀντάρτου γενναίως πολεμήσαντος παρά τό πλευρόν τοῦ στρατοῦ μας μέ τό ὑπό τόν ἐκ Πλωμαρίου ἀνδρείον ὄπλαρχηγόν Δημ. Τσακύρην ἀνταρτικόν σῶμα. Δυστυχῶς δέν τόν ἔφαγε τόν ἀγαπητόν καί λεοντόκαρδον νέον σφαῖρα τουρκική-τούτο θά ἦτο εὐτύχημα. Τόν ἐφόνευσε τό ἴδιόν του ὄπλον! Εὐρίσκετο εἰς Ἁγίαν Ἄνναν τῆς Καλλονῆς, ὅτε λοχίας τοῦ ἡμετέρου στρατοῦ διαταχθεῖς νά ἀφοπλίση τούς ἀντάρτας ἐνέτεινε καί εἰς τόν Καμπᾶν νά παραδώσῃ καί αὐτός τά ὄπλα του. Μετά δυσφορίας ὁ νεαρός πολεμιστής ἤκουσε τήν διαταγήν ταύτην τοῦ λοχίου, ἀλλά δέν ἠδύνατο παρά νά ὑπακούσῃ. -Πάρε τά ὄπλα σου, ἀδελφέ, εἶπεν ἐπί τέλους εἰς τόν λοχίαν καί παρέδωκε ταῦτα εἰς αὐτόν. Τό περίστροφόν του ὅμως, ἔν ὥραϊον πλήν ἀπαίσιον περίστροφον Σμίθ, ἐνῶ ἀπερρίπτετο ἐκπυρσοκροτεῖ καί ἡ σφαῖρα διαπερνᾷ τήν χεῖρα του καί ἐμπήγνυται εἰς τήν κοιλίαν του. Πίπτει ὁ δυστυχῆς θανασίμως πληγείς καί σπεύδουσιν ἀμέσως οἱ σύντροφοί του νά καλέσωσιν ἰατρόν. Δυστυχῶς, αἱ προσπάθειαι τοῦ ἰατροῦ εἰς οὐδέν ὠφέλησαν καί μετά τινος ὥρας ἐξέπνευσεν. Αἰωνία του ἡ μνήμη!"

29.-Ο "Λαϊκός Αγών" στις 19-12-1912 δημοσιεύει το παρακάτω κείμενο του Καλλονιάτη Σταύρου Βαρβερίδη, ο οποίος μετά την μάχη του Κλαπάδου ορίστηκε Τελώνης της Αγίας Άννας Καλλονής: "Τά εἰλικρινέστερα τῶν συλλυπητηρίων διαβιβάζω πρός τήν ἐρίτιμον οἰκογένειαν τοῦ καλλίστου μου φίλου **Δημ. Ε. Καμπᾶ** ἐπί τῆ σκληρᾷ ἀπωλείᾳ τοῦ χρυσοῦ τούτου νέου, ὅστις ἐπέπρωτο ὄχι ἐν τῇ μάχῃ, ὅπου ὡς λέων ἐπολέμησεν, ἀλλ' ὑπό τοῦ ἰδίου αὐτοῦ ὄπλου μετά τήν μάχην ἔνεκα μικρᾶς ἀπροσεξίας νά ἀπωλέσῃ τήν πολύτιμον ζωήν του, ἔντιμον παλληκᾶρι τοῦ Πλωμαρίου. Ἐν Καλλονῇ τῇ 18 10/βρίου 1912".

30-34.-Ο "Λαϊκός Αγών" δημοσιεύει στις 18-12-1912: " Πρὸ τριῶν ἡμερῶν εἰς τά Παππιανά Τοῦρκοι βασιβουζοῦκοι κατελθόντες διά νυκτός ἐσκόπουν νά κοκοποιήσουν τήν ἐξ ἐννέα ναυτῶν φρουράν. Εἰδοποιηθέντες οἱ ναῦται ἐξῆλθον πρός συνάντησιν τῶν βασιβουζοῦκων, κατά τήν γενομένην δέ συμπλοκήν **δύο μὲν ναῦται ἐφονεύθησαν**, οἱ βασιβουζοῦκοι ὅμως ἐπλήρωσαν πολύ ἀκριβά τήν τόλμην των, **διότι οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν ἐγλύτωσε**".

Αριστείδης Στυλ. Κυριαζής

aristeidis2007@gmail.com